

Dr. Iztok Simoniti

Slovani in Evropa

Razpravljaj bom o vprašanju, za katerega upam, da nikoli ne bo postalo problem; in sicer o Slovanih in njihovi ustvarjalnosti v institucijah zahoda, posebno v Evropski uniji. Historično je za prispevek Slovanov k evropski civilizaciji mogoče reči naslednje: na eni strani lahko naštejemo desetine oseb, ki so oblikovale evropsko in zahodno civilizacijo na področju humanistike in tudi naravoslovnih znanosti. Na drugi strani pa so Slovani že nekaj stoletij najštevilčnejši rod med evropskimi narodi, vendar je njihov prispevek k idejam in praksam humanizma, prosvetljenstva, liberalizma in moderne nesorazmerno skromen v primerjavi z germanskimi, anglosaksonskimi in romanskimi narodi.

Pravo in široko razsvetljenje, ki je zahtevalo svobodne ljudi v svobodni družbi, je vzhodno Evropo in Balkan, torej praktično vse Slovane, zaobšlo. S tem so se zaostanki vzhoda za zahodom, ki jih čutimo tudi danes, še povečali. Ta del Evrope je močno zaostajal v gospodarskem, socialnem in političnem življenju in se zato zelo počasi civilizira.

Geopolitika Evrope – država, manjšine, nacionalizem

Po nasilju v prvi polovici 20. stoletja je nastopilo obdobje sovražno razdeljene Evrope. Zahodna je ustvarila najbolj razvito družbo, vzhodna pa ni bila sposobna reševati človeških problemov. Na koncu stoletja je zahodna brez boja premagala vzhodno; pluralizem je premagal monizem in svoboda nesvobodo. Prav zaradi geopolitične razdeljenosti Evrope po drugi svetovni vojni pa Slovani niso ničesar prispevali k nastajanju in delovanju EU, v katero vstopajo maja 2004.

Geopolitika je veda, ki se ukvarja s politično vrednostjo prostora in ta prostor je razdeljen glede na meje nacionalnih

držav ali njihovih integracij (EU, NATO). Tudi v EU so nacionalne meje še vedno meje med državami in z vstopanjem v EU te meje ne izginejo, temveč vsaka država svojo oblast (suverenost) izvaja na vsem svojem ozemlju. Nacionalne države v mednarodnih organizacijah, kot sta EU in NATO, ne bodo niti izginile niti se utopile.

Z vstopom v EU se države ne odrekujejo svoji suverenosti, temveč izvajanje dela svoje suverenosti prenašajo na skupne institucije EU. Res pa je, da državne meje niso več ovira za vse vrste sodelovanja držav, narodov in manjšin. Nacionalna država torej še vedno ostaja glavni porok za svobodo in razvoj nacije. Dolžnost države je omogočiti razvoj in blaginjo vsem državljanom. Vsi državljani Slovenije, ne glede na rod, vero, prepričanje, morajo imeti enake pravice kot izvorni Slovenci. To seveda velja za vse na novo demokratizirane in nove države, ki imajo številne avtohtone in nove manjšine. Prostor nekdanje Jugoslavije in Sovjetske zveze je najboljši primer starih in novih manjšin. Po letu 1918 so propadli trije imperiji (avstroogrski, ruski, turški); nastale so številne nacionalne države in 15 milijonov ljudi je imelo status manjšin, ki so delovale razdiralno. Po letu 1991 ta problem ni manj pereč, saj je več kot 20 milijonov ljudi v položaju manjšin ne glede na formalno priznan status.

EU zaradi svojega demokratičnega značaja ta problem rešuje dovolj uspešno.

Spomin na nacionalno državo v Evropi je precej temen; nacionalizem je povzročil obe svetovni vojni in krvavi razpad Jugoslavije. EU je uspešen poskus sodelovanja in povezovanja držav z različnimi kulturami, jeziki, tradicijami – s praviloma sovražnimi izkušnjami. Ta organizacija uspešno blaži ostrino nacionalnega interesa in principa *raison d'état*, ki ostajata vodilna tudi v prihodnosti. Civilizacijski korak naprej je ravno v tem, da je EU prva integracija zahodnih držav, ki na ravni doktrine in prakse dokazuje, da države lahko oba – sicer nasilna – principa mnogo bolj uspešno uresničujejo skupaj kot posamič. Države EU so se medsebojnemu nasilju odrekle.

Od vseh držav, ki so nastale ali se demokratizirale po letu 1990, se v EU pričakuje ustvarjalnost tudi pri reševanju teh problemov.

Geopolitika Slovenije in država

Geopolitično usodo Slovenije 20. stoletja najbolj slikovito ponazarja moja mama, ki ima 92 let in je vedno živela na ozemlju sedanje Slovenije, pa je zamenjala že sedem držav in vse znane politične režime zadnjih dvesto let v Evropi. Moja mama si kot Slovenka želi živeti tudi v "osmi državi" – to je zvezi evropskih držav. *Sapienti sat!*

Tudi za Slovence velja, da država še vedno ostaja jamstvo za razvoj. Država je prva odgovorna za razvoj, medtem ko je EU predvsem priložnost, kako napredovati in se civilizirati skupaj z drugimi. Državo bomo ohranili samo, če bo – tudi v očeh drugih – smiseln člen v mednarodni skupnosti, torej če bo sposobna reševati svoje in skupne probleme.

Širjenje zahoda ali združevanje Evrope?

Po padcu berlinskega zidu se je spremenil mednarodni red. Za ta zgodovinski trenutek je pomembno naslednje:

– vsi vzhodni narodi, brez izjeme, so izkoristili zgodovinsko priložnost in se demokratizirali ali ustanovili svoje države; od Turkmenistana pa do Ankarana, od Estonije do Makedonije;

– ko so dobile priložnost, so vse države vzhoda, brez izjeme, izrazile željo, da se pridružijo zahodu – EU in NATO;

– zahod je začel ustvarjati novi mednarodni red in skupno Evropo po svojih modelih in praksah. Združevanje Evrope dejansko pomeni širjenje zahoda na vzhod. Zahod je namreč svoje koncepte in prakse "vsilil" vzhodu, ki pa jih je brez oklevanja sprejel.

EU je v 90-ih sprejela strateško odločitev in sprožila proces ekspanzije na vzhod. S pomočjo različnih političnih in diplomatskih tehnik – asociacijskih in stabilizacijskih sporazumov, direktnih pogajanj, predpristopnih strategij, prehodnih obdobji itd. – je EU deset let pripravljala (prevzgjajala) države za pristop.

Leta 2000 je EU sprejela strateško odločitev, da bo prvi val širitve zajel države, ki tvorijo strnjen geopolitični pas od Estonije na severu in Slovenije na jugu ter še Ciper in Malto; to je skupaj 750.000 km in približno 75 milijonov prebivalcev. Vse te države naj bi maja 2004 vstopile v EU. Po njenih napovedih bosta leta 2007 vstopili še Romunija in Bolgarija. Ta datum pa si močno želi ujeti tudi Hrvaška.

Zahodna družba, Evropska unija in svoboda

Zahod je od leta 1945 ustvarjal družbo, ki jo danes pooseblja Evropska unija, verjetno najbolj sofisticiran in zapleten proizvod človeškega uma na zahodu. To združenje evropskih držav je spremenilo odnose med državami in življenje svojih državljanov s pomočjo zapletenih institucij, ki v vsakdanjem življenju skrbijo za udejanjanje temeljnih principov zahodne družbe:

– demokracije, ki pomeni predvsem enakopravnost različnih. Enakopravnost je samo pravni pojem za enakovrednost tistih, ki so različni po velikosti, moči, sposobnosti in zato odgovornosti;

– liberalizma, ki pomeni predvsem to, da ima človek pravice, ki mu jih ne more vzeti nobena oblast in nobena večina in

– republike, ki pomeni predvsem zavezanost javnemu dobru in transparentnosti političnega delovanja. Naloga politike na zahodu je s stalnimi pogajanjmi – dialogom in kompromisi – ustvarjati razmere za svobodno življenje posameznikov, narodov, manjšin in držav ter za rast znanja, ki je moč.

To so koncepti in prakse zahodne svobode. Samo tako je možno živeti svobodno v vsakdanjem življenju. Vsi Slovani se na tako svobodo privajamo šele od leta 1990. Zaenkrat demokracijo razumemo bolj kot način, kako zamenjati oblast brez ubijanja, ne pa, kako se res svobodno živi.

Prispevek Slovanov k ustvarjanju zahodnih konceptov in praks svobode – od antike do moderne – je minimalen, če sploh kakšen. Tako je bilo tudi zadnjih petdeset let. Kakšen je prispevek Slovanov in kaj si o sebi mislimo, zelo ilustrativno kaže študija dr. Janka Prunka o zadnjih 225 letih intelektualne zgodovine Evrope (dr. J. Prunk: *Zgodovina in perspektiva konstitutivnih idej evropske racionalistične civilizacije 1775–2000*; Dignitas, Revija za človekove pravice, Ljubljana, november 2003).

Avtor omenja vse glavne ustvarjalce zahodne civilizacije: filozofe, umetnike, politike, vojskovodje, znanstvenike, teologe, ideologe, humaniste, moralce, preroke, vizionarje in pragmatike. Razmerje med neslovanskimi in slovanskimi imeni je v grobem 100 : 1. V obdobju 1775 do 2000 so Slovani že največji rod v Evropi.

Ta obsežna študija tudi kaže, da se Slovani med seboj ne beremo in ne citiramo zato, ker se ne spoštujemo in ker mislimo, da ni kaj brati, razen morda beletristike. Mnogo boljše se počutimo pri navajanju in sortiranju zahodnega znanja in imen; zagotovo tudi zato, ker imajo kaj povedati. Prunkovo razmerje med navajanjem zahodnih in vzhodnih imen je tipičen vzorec, ki ga najdemo pri večini slovenskih (in verjetno slovanskih) humanistov ter pri naravoslovnih znanstvenikih, teologih, filozofih, umetnikih, politologih. Izjeme so seveda slavisti in tisti politologi ali zgodovinarji, ki citirajo slovanska imena v kontekstu ideologij ali balkanskih morij (znani imenik iz obdobja stalinizma in titoizma ter po letu 1990 imenik tistih, ki jim sodi Haaško sodišče za vojne zločine).

Nekaj podobnega lahko opazimo na svetovni ravni tudi pri vprašanjih o globalizaciji. Problem povezanosti in enotnosti sveta ter s tem globaliziranosti razprav o globalizaciji je tudi v tem, da je za nekatere bolj globaliziran kot za druge, kar je *contradictio in adiecto* pridevnika globalen. Vsem namreč ni dano uživati blaginje, kot jo propagira neoliberalna globalizacijska doktrina, pa čeprav ima veliko povedati o tistih iz tretjega sveta. Ta neoliberalni diskurz sploh ni tako globaliziran niti znotraj zahoda niti v svetu.

Globalizirana je struktura razmišljanja in manj vsebina. Angleški in ameriški avtorji (anglofonsko govorno področje) citirajo in v svojih delih navajajo zgolj avtorje z anglofonskega področja ter s tem gradijo okvir, ki je navzven zaprt in samozadosten. Preostala govorna področja so kot sateliti na tirnici okoli anglofonskega govornega področja in gravitirajo vanj. Med sabo se ne berejo in ne poslušajo. Nemški globalni diskurz ne pozna oz. ne bere francoskega, francoski ne brazilskega, brazilski ne afriškega, Nemci ne vzhodnoevropskega itd.

Osvoboditev, osamosvojitve, svoboda

Slovani po 1945. osvoboditve od nacizma in fašizma niso uspeli spremeniti v svobodo, ampak so nadaljevali osebno, družbeno in državno življenje v nesvobodi, to je v raznih komunizmih in socializmih. Razpad Sovjetske zveze in Jugoslavije po 1990. je enkratna priložnost Slovanov, da vsaj osamosvojitve spremenijo v svobodo.

Prispevek Slovanov v 20. stoletju je morda največji v trpljenju in hrepenenju po svobodi – o tem pričajo vse umetnosti in vsi disidenti. Med Slovani so bile nesorazmerno številne žrtve v drugi svetovni vojni, ki je bila prej vojna za preživetje kot pa za svobodo. Hitlerjeva vojna je po napadu na Sovjetsko zvezo dobila značaj antične *polemos*, vojne, v kateri sovražnika ni potrebno samo premagati, ampak ga povsem uničiti. Holokavst Židov, genocid Ciganov ter z decimiranjem Slovanov očistiti prostor Poljske, Belorusije, Ukrajine in vzhodne Rusije za germansko naselitev.

Nacizem in fašizem sta Slovane štela med manj vredne rase, za katere ni veljalo vojno pravo in številne mednarodne konvencije. Ameriški sodnijski psiholog, ki je sodeloval v nürnberškem procesu proti nacističnim zločincem, v svojem dnevniku pripoveduje, da je bila večina obtožencev, ko so jim vrteli ameriški dokumentarec o koncentracijskih taboriščih, vidno pretresena, nekateri so gledali v tla, drugi so hlipali ter pozneje v en glas obtoževali Hitlerja in Himmlerja, češ da sta za njihovimi hrbti spletla zločinsko zaroto. Vendar ko so jim čez čas prikazali še sovjetski dokumentarec o podobno grozljivih zločinih na vzhodni fronti, so bili večinoma neprizadeti, pa ne le zaradi nezaupanja v verodostojnost ruskih virov. "Ah, tisto je bilo na vzhodu," so rekli in zamahnili z roko.

Odnos nacizma in fašizma do Jugoslovanov je bil enak, vendar so se ti največ pobijali med seboj. Vsiljena vojna je bila dober povod.

Nesorazmerno je bilo tudi trpljenje slovanskih narodov in vseh drugih, ki so živeli v sovjetskem ali jugoslovanskem monizmu. Značilnost vseh monizmov je, da se ne morejo izogniti zločinom, saj so z njimi vedno pripravljene zadušiti svobodo. To je bila politična usoda slovanskih držav srednje Evrope in Balkana. Praksa monizma je takšna: Tito se je uprl nacistom, vendar je dal pobiti vse politične nasprotnike – domobrance, četnike, belogardiste, ustaše, Slovane –, ki so jih vrnilo zavezništvo neposredno po koncu vojne; Tito se je uprl Stalinu, vendar je z nasprotniki obračunal z zločini na Golem otoku; Tito je uvedel blažjo različico socializma, vendar je uporabil zločin vedno, kadar se je čutil ogroženega. Monizem pa je vedno ogrožen ter vedno potrebuje notranjega in zunanjega sovražnika.

Zgodovino je mogoče spreminjati tako, da jo drugače razumemo. Potrebne so nam nove pisane zgodovine. Slovani so si največ trpljenja verjetno povzročili sami.

Moj jezik in jeziki

V Evropi, kjer so jeziki držav članic tudi uradni jeziki EU, je smisel evropskega dialoga ravno v tem, da poteka v vseh jezikih; misliti Evropo pomeni misliti jo v svojem jeziku, delovati evropsko pomeni delovati v svojem jeziku. Od maja 2004 tudi v slovenskem, poljskem, slovaškem in češkem ter od 2007 tudi bolgarskem, romunskem in morda hrvaškem.

Vprašanje jezika in jezikov je vprašanje prihodnje Evrope samo toliko, kot je bilo to do sedaj. Vsak član lahko govori in deluje v lastnem jeziku, kar je

znak formalne enakopravnosti, prispevek k samozavesti in dokaz številnih identitet. Vendar je najbolj pomembno razumeti, da je jezik predvsem instrument za ustvarjanje lastnega in sprejemanje tujega znanja, s katerim rešujemo vsakodnevne probleme.

Meje mojega jezika so meje moje pameti, pravi Wittgenstein. Za nas Slovence – in vse male narode – je vedno pomenilo, da so meje jezikov, ki jih znamo, meje naše pameti. Nujno potrebno se je učiti tujih jezikov, ampak še bolj potrebno je razvijati svoj jezik. Zelo pomembno je, da sem suveren v svojem slovenskem jeziku – da se dobro počutim v njem – kadar govorim z Angleži, Francozi, Španci, Italijani, Poljaki, Rusi o geopolitiki, filozofiji, matematiki, ekonomiji, umetnosti, biogenetiki ter etiki, teologiji in kozmonavtiki. O vseh človeških problemih – lokalnih, evropskih ali globalnih – želim razmišljati in delovati v svojem jeziku.

Moj jezik mi mora torej zadoščati za kariero diplomata, fizika, filozofa in astronava, visokega uradnika v EU in mednarodnega sodnika kazenskega sodišča. Slovenski jezik ni samo za ubožne pesnike ali umetnike. Ne želim zaradi znanstvene, diplomatske ali mednarodne kariere pobegniti v neki drugi jezik in drugo nacijo, tako kot je to storil Karl Dežman in postal Deschman, ko je prestopil v nemštvo (1861) ter potem naredil solidno politično in znanstveno kariero doma in v svetu; postal je ljubljanski župan, odkril je kolišča na Ljubljanskem barju in pisal o vaški situli.

Problem nastajajoče Evrope velja reducirati na problem jezikov samo toliko, kolikor bodo posamezni narodi v svojih jezikih lahko sposobni prispevati k ustvarjanju lastnega in evropskega znanja. Evropska tradicija ni proti *lingua franca* – nekoč latinščini in francoščini, danes angleščini – ampak je proti enemu jeziku kot sinonimu za eno evropsko nacijo, tako kot je proti eni Knjigi, eni Ideji in eni Resnici. Vernakularni in nacionalni jeziki so posode posebnih znanj, ki so rezultat posebnih in med seboj različnih izkušenj. Jeziki kot del kulture, torej samo zunanji izrazi, kako si urejamo svoja in življenja drugih, kako ravnamo s seboj in drugimi.

Prispevek Slovencev in Slovanov torej ni v njihovih jezikih ali lokalnih posebnostih, ampak v omiki, civilizaciji, ki je sposobna reševati probleme v vsakdanjem življenju prebivalcev Evrope. In za to je potrebno imeti zelo razvit lastni jezik, ki je um in razum. Princip subsidiarnosti pa pomeni, da je probleme Slovencev mogoče najboljše reševati v slovenščini, Litovcev v litovščini in Poljakov v poljščini.

Omika ni stvar osebne odločitve, temveč gre za življenjske razmere, v katerih smo lahko omikani; to so takšne materialne razmere, v katerih se lahko uresniči zahteva po svobodi, to je enakopravnosti in pravičnosti. Če smo revni, umazani, zavrženi, ponižani, zatirani, ne moremo niti ne smemo biti omikani, zato ker se nam godi globoka krivica, ki je ne smemo trpeti, temveč se ji moramo upreti. Tiranijam se je potrebno upreti in tirane zrušiti. Če človeško bedo dopuščajo demokracije, jih je potrebno odstraniti, saj gre za tiranije v demokratični preobleki.

Kultura

Za strnjen geopolitični pas srednje in jugovzhodne Evrope, kjer živi največ Slovanov, je značilno ozko razumevanje pojma kultura. Zahod razume ta pojem kot način, kako ljudje ravnajo drug z drugim ter z vsem, kamor sežeta človeška misel in dejanje. Filozofije, umetnosti, znanosti, mitologije in ideologije samo bolj ozko opisujejo tisto stanje duha, ki je podlaga za konkretno delovanje. Če se nam kaže, da so vse te človeške iznajdbe duha v razsulu, to pomeni, da je duh v razsulu in da so na pohodu dekadenca, nihilizem, anarhija. Take so seveda analize poklicnih pesimistov.

Za srednjo in jugovzhodno Evropo je kultura umetniška produkcija slik, knjig, pesmi, dram, kipov, filmov, gledališč in kar je novega računalniškega artizma.

To ozko razumevanje kulture kaže:

– na prepričanje, da je ta ozka kultura najpomembnejši del človeške ustvarjalnosti, ki zadostuje za ohranitev nacionalne identitete;

– na določen kompleks oblastnikov slabo razvitih narodov do kulture, ki se kaže v zatiranju živih umetnikov in slavljenju primernih mrtvih. Kulture – umetniške produkcije – oblasti ne marajo, ker je moteča pri vsakdanjih opravilih politike.

Za tako razumljeno kulturo je umetnost nekakšen okras in ponos naroda ter glavni dokaz upravičenosti njegovega obstoja. Umetnost za Slovane ni isto kot za zahodnjake, ki jo razumejo kot "pripovedovanje in prikazovanje resnice, torej tega, kar je" (B. Russel). Za Slovane umetnost nima napovedovalne vrednosti, ampak zveličavno; umetnost kot tolažnica in uteharica, in ne kot Kasandra, opozorjevalka in napovedovalka.

Za ta del slovanskega sveta je značilno izrazito ozko pojmovanje kulture in hkrati neciviliziranost, ki se kaže v nerazumevanju kompleksnosti in nekompletnosti nacionalnega razvoja. Naš najbolj prevajani pisatelj Drago Jančar slovensko nerazvitost opisuje takole: "Kulturno življenje se je pri večjih 'državotvornih' evropskih narodih formiralo vzporedno s politično in gospodarsko močjo nacije, kultura se je iz nje tudi deloma napajala, medtem ko je bila pri Slovencih od vsega začetka v njenem središču, nacija je nastajala prav iz kulture. Skozi stoletja se je identiteta slovenskega, kakor tudi nekaterih drugih manjših srednjeevropskih narodov, v odsotnosti realne politične moči in svobode potrjevala skozi kulturo. Njen nastanek in razvoj zato nista zgolj seštevek umetniških dosežkov in organizacijskih oblik, pač pa pomenita dolgotrajen proces, boj za nacionalno emancipacijo in pravico do svobodnega izražanja. Kultura ima v slovenskem razvoju dvojno funkcijo: ustvarja samosvojest in odpornost znotraj tujih političnih in gospodarskih sistemov, hkrati pa razvija visoke umetniške forme."

Menim, da je celovit nacionalni razvoj mogoč samo, če nacija razvije vse vrste človeškega znanja v svojem jeziku. Jezik je torej usoda, ki se ji ne moremo izogniti, če hočemo ostati Slovenci. Nekompletni razvoj je nerazvoj

jezika – Jančar to opiše kot “odsotnost realne politične moči in svobode”. Svoboda v svoji najelementarnejši obliki pomeni predvsem odsotnost ovir pri ustvarjanju vseh vrst znanj in proizvodov. Slovenska in slovanska – ozko razumljena – kultura pa je najprej protest proti nesvobodi in šele nato potreba po ustvarjanju, katerega rezultat je dobro življenje. Slovani veliko pišejo o svobodi, ampak so najmanjšo količino misli ustvarili v svobodi in največ v nesvobodi; morda zato tako mazohistično in zmotno utrjujejo prepričanje, da se iz največjega trpljenja rojevajo najvišje umetnosti in resnice. Romanika, gotika in renesansa; humanizem, prosvetljenstvo in liberalizem niso proizvodi trpljenja, ampak izrazi svobodne ustvarjalnosti.

In samouničevanje

Če ne moremo graditi, rušimo; če nismo konstruktivni, smo destruktivni; če ne zmagujemo nad življenjem, ga uničujemo. To velja za samomorilce. Samomorilec je tisti, ki ne vidi prihodnosti; zanj je prihodnost samo slabša kot sedanjost, v kateri načrtuje samomor. Statistike pravijo, da smo Slovani zelo dobri načrtovalci in uresničevalci samomorov.

Med 16 državami z najvišjo samomorilnostjo je osem slovanskih; številke so paradigmatične, pravi svarilni zgledi. (Litva 43,7 na 100.000 prebivalcev; Rusija 37,9; Belorusija 32,4; Latvija 28,6; Ukrajina 28,2; Estonija 28,1; Madžarska 26,6; Slovenija 26,5; Finska 22; Švica 16,3; Avstrija 16,3; Francija 16,1; Poljska 14,8; Češka 14,4; Bolgarija 14,3; Slovaška 13,4 itd.) Slovenci smo sedmi, vendar, za Litvo in Madžarsko, častno tretji pri samomori žensk; vsak četrti samomor pri nas naredi ženska.

Identiteta srednje Evrope so samomori in čudna tesnoba, izražena v vseh umetnostih; vse te države se geografsko drže skupaj. Tako kot se geografsko drže skupaj mediteranske: Portugalska, Španija, Italija, Grčija in Albanija, kjer je najmanj samomorov.

Ustvarjalni trki

Petdeset let življenja zahodne Evrope je uspešen eksperiment dobrega življenja, kjer paradoksi in konflikti niso smrtonosni, kjer je spoštovanje razlik v idejah in praksah motor napredka in kjer je nestrinjanje podlaga za novo znanje. Zahodna Evropa je prostor, kjer so razlike med kulturami, jeziki in tradicijami ustvarjalne.

Današnja Evropska unija je rezultat pozitivne tradicije zahodne civilizacije od antike naprej. Za to tradicijo je najbolj značilen stalen trk kultur, ki je bil uničevalen, vendar še bolj ustvarjalen. In današnja Evropska unija je primer do sedaj najbolj posrečenega trka evropskih kultur, ki je v resnici zelo ustvarjalno sožitje tradicij in ambicij držav. Menim, da je zahod (EU in NATO) na

vrhu piramide svetovne moči zato, ker mu je uspel preplet intelektualnega potenciala različnosti, ki je omogočila stalno ustvarjanje lastnega in sprejemanje tujega znanja.

Prežemanje številnih jezikov, kultur, ver in ideologij ustvarja vedno večjo moč zahoda. Kako bo ta svojo moč uporabil proti drugim civilizacijam, je posebno vprašanje, vendar ima malo prostora za napake. Spopad civilizacij ni najslabša možnost.

EU je prav tako praktična potrditev, da nobena država ne more sama reševati zapletenih in kompleksnih problemov sodobnosti. Kar velja za Evropo in za ves svet.

***Acquis communautaire* in Evropska ustava**

Evropa še nikoli ni bila tako svobodna, varna in cvetoča, kot je danes. Slovenci še nikoli nismo bili tako svobodni in imeli toliko priložnosti. Nastajajo okoliščine, v katerih smo predvsem sami odgovorni za to, kar smo in kar hočemo biti.

Omenjeni principi svobodne družbe – liberalizma, demokracije in republike – so vgrajeni v celotno notranjo ter medsebojno pravno in politično ureditev zahodnih držav. Politika se ravna po njih v vsakodnevem življenju. Skupek vseh teh pravnih in v bistvu civilizacijskih norm se imenuje *acquis communautaire*. Še pomembnejši korak evropske (zahodne) civilizacije je tudi ustvarjanje prve Evropske ustave.

Tako Evropska unija kot nastajajoča Evropska ustava sta rezultat zahodno-evropske pameti in pragme; uspešn spoj *leksis* s *praksis*.

V antiki je bil nad vsemi oblastmi zakon (*nomos basileus*), danes je tak najvišji zakon ustava države in kmalu naj bi bil vrhovni zakon Evrope njena ustava, ki bo varovala vse vrednote zahodne civilizacije: osebno svobodo, demokracijo, republiko, kulturno in nacionalno identiteto, ravnotežje med nacionalnim in nadnacionalnim, med komunitarnim (skupnim) in partikularnim (posebnim).

Tudi Evropska ustava izhaja iz svobodnega posameznika, ki ga varujejo nacionalni zakoni in nadnacionalne evropske institucije, med katerimi Evropsko sodišče in Evropski parlament verjetno najbolj verno odražata princip in prakso enakopravnosti.

Ustava nastaja od junija 2002. Na t. i. Konvenciji od začetka sodelujejo vse države članice in kandidatke za EU. Pisanje ustave je politično najbolj zahtevno delo, saj pomeni civilizacijski korak naprej. Namen je oblikovati tak institucionalni okvir, ki bo 25 državam omogočal živeti svobodno, demokratično in učinkovito.

Poljska

Evropska ustava je prvi temeljni dokument Evropske unije, pri nastajanju katerega so enakopravno sodelovale tudi slovanske države kandidatke. Vendar je sprejetje ustave preprečila Poljska, ki je na sklepnem srečanju Konvencije, na t. i. medvladni konferenci v Bruslju 12. in 13. decembra 2003, postavila zahteve, nesprejemljive predvsem za vodilne države. Nemški kancler Schroeder je Poljsko ravnanje komentiral z besedami, da je "v tem primeru prevladal nacionalni interes pred evropskim, kar je morda dobro kratkoročno in slabo dolgoročno". Evropski komisar za širitev Gunther Verheughen, ki je bil vedno med največjimi zagovorniki širitve EU na vzhod, je svoje nezadovoljstvo izrazil z besedami: "Žal mi je, da smo povabili tudi Poljsko!" Francoski predsednik J. Chirac je bil ciničen z izjavo: "To je posledica razlik v kulturi."

Bistvo Poljske poteze, ki je morda ni potrebno dramtizirati, je:

– slovanska Poljska se je pokazala kot nesposobna spoštovati enega temeljnih principov in praks komunitarne Evrope, in sicer sklepanja kompromisov, kar je bilo pripravljeno storiti 24 sodelujočih držav. Kompromis ni nič drugega kot približevanje stališč in politik, ki omogočajo skupno življenje. Zlato pravilo multilateralnih pogajanj je, da ima vsak – še tako nesprejemljiv – kompromis svojo ceno, in tega Poljska ni upoštevala.

– slovanska Poljska je s tem prekinila neki pozitivni zagon (*momentum*) zadnjih desetih let, ki se je razvijal izrazito v smer evropskega povezovanja;

– nesprejem ustave je sprožil rezervni načrt francoskega predsednika Jacquesa Chiraca, in sicer o "Evropi dveh hitrosti" ter projekt t. i. okrepljenega sodelovanja in strukturnega sodelovanja; kar pomeni, da bosta Francija in Nemčija skupaj s preostalimi ustanovnimi članicami nadaljevali s poglobljajanjem povezovanja in tako ustvarjali "nov *acquis communautaire*", ki ga bo morala druga skupina počasnih, predvsem slovanskih držav, sprejemati, če se bo hotela vključevati v klub hitrih. Koncept dveh hitrosti je perpetuiranje koncepta neenakovrednosti, iz katerega vedno nastane neenakopravnost;

– Poljska še ni niti članica, pa je že začela ustvarjati probleme, namesto da bi prispevala k njihovem reševanju;

– vprašanje glede sprejemanja ustave bo na dnevnem redu šele v sredini leta 2004, in sicer v spremenjenih političnih okoliščinah. Težko delo bo potrebno začeti znova.

Ustavna lojalnost državljanov Evrope

Ustava države je sicer formalno najvišji pravni akt, ampak še bolj je pomembno, da je ustava najvišji politični akt. Ustava je najvišja obljuba države svojim državljanom, da bo to, kar je zapisano, tudi udejanjala v vsakodnevem življenju. To je predvsem dobro, človeka vredno življenje, ki je samo tako lahko odgovoren vse do tja, kamor sežeta njegova misel in njegovo dejanje. Če država

tega ni sposobna, tudi njeni državljani niso zavezani lojalnosti do nje; lahko se ji uprejo, pravzaprav se ji morajo upreti, saj taka država ogroža njihovo svobodo. Oblast, ki ne spoštuje demokratične ustave, je tiranska in "uboj tirana" (*tyrannocid*) – danes nenasilna zamenjava oblasti – je kot moralna in politična dolžnost znana etična zapoved od antike naprej.

Moderni princip lojalnosti izhaja iz gornjih premis. Ustavna lojalnost pomeni dvoje: recipročnost – to pomeni, da oblast lahko zahteva lojalnost državljanov samo, če spoštuje ustavo; in drugič: danes v svetu velikih selitev zaradi boljših življenjskih razmer lahko država z državljani iz različnih kultur zahteva le t. i. ustavno lojalnost, ne pa lojalnosti na temelju slovenstva, nemštva ali italijanstva, saj so njeni pripadniki iz Afrike, Azije, Amerike itd.

Evropska ustava bo torej civilizacijski korak naprej, saj skuša principe in prakse svobode uveljaviti na prostoru EU, torej prostoru 25 držav, ki imajo skupaj skoraj pol milijarde prebivalcev.

Pasivna in aktivna kreativnost

Vse države prve širitve (od Estonije do Slovenije, Ciper in Malta) so v procesu približevanja pokazale sposobnost, da praktično v celoti in brez prigovorov sprejmejo zahteve EU. To dejansko niso bila pogajanja, temveč – sicer kultivirani in dobronamerni – politični diktat kandidatkam EU, da sprejmejo tiste civilizacijske norme (t. i. *acquis communautaire*), ki so potrebne za delovanje Unije (to je približno 85.000 strani predpisov, pravil, uredb, navodil itd.). *Acquis* so pravzaprav pravila obnašanja ali natančen hišni red. Ta pravila so nastajala skozi desetletja (od leta 1945), za kandidatke niso bila stvar pogajanj, temveč principa *take it or leave it*. Države kandidatke se niso mogle pogajati o principih, temveč samo o nebitvenih konkretnih olajšavah pri uveljavljanju principov in praks EU v svojih državah. Vse države vzhoda so torej pokazale – imenujmo jo – pasivno kreativnost; njihov interes je bil, da se najlažje prilagodijo in še celo kaj iztržijo.

Maja 2004 bo torej vstopilo več kot 55 milijonov Slovanov, 2007 še 15 milijonov in pozneje morda še več (iz nekdanje Jugoslavije, Belorusija, Ukrajina). Slovani vstopajo v hišo, za izgradnjo katere niso prispevali niti ene opeke niti žlice malte; torej niti koncepta niti prakse, niti delček hardvera niti delček softvera.

Kot rečeno, so vse vzhodne države pokazale t. i. pasivno kreativnost; vse so vgradile v svoj notranji pravni red, svoje odnose z EU ter medsebojne odnose, pravila, ki so rezultat tujega – zahodnega – uma in prakse. Prepričan sem, da bodo morale te države kot članice pozneje pokazati tudi izvirno kreativnost; dejansko bodo morale prispevati k oblikovanju konceptov in praks, ki bodo uporabni znotraj in tudi zunaj EU, proti preostalemu svetu. EU bo morala neizogibno odigrati tudi pomembno vlogo pri reševanju zapletenih svetovnih problemov.

Od maja 2004 bo EU skupnost 25 držav s skoraj 500 milijoni prebivalcev, ki ustvarijo četrtno svetovnega bogastva (BNP). Tako bo EU neizogibno tudi

globalna sila, ki bo imela veliko odgovornost za globalno varnost in boljši svet. Tako imenovani tretji ali nerazviti svet globalizacijo – to zahodno iznajdbo – praviloma in tudi upravičeno razume kot agresivno in zato krivično.

Nekreativnost frustrira

Evropska unija je torej zavidanja vreden političen organizem, ki izhaja iz zahodnih konceptov svobode; in svoboda je predvsem ravnotežje med pravicami in dolžnostmi v vedno bolj zapleteni (s sofisticirani) družbi. V vedno bolj zahtevni družbi je potrebno stalno usklajevati potrebo po enakovrednosti in enakopravnosti ljudi, kultur in držav, med bolj in manj sposobnimi. Brez tega ni pravičnosti.

Skratka, če Slovani ne bodo prispevali intelektualno in organizacijsko – konceptualno in praktično – k delovanju Evropske unije, bodo morale pravila delovanja, tako kot do sedaj, ustvarjati zahodne države. To bo pri Slovanih postopoma povzročalo frustracije, slabo voljo in komplekse, na zahodni strani pa utrjevalo prepričanje o večvrednosti ter vprašanja kot: “Zakaj smo jih sploh spustili v našo zahodno hišo, saj zaradi neznanja probleme ustvarjajo, ne pa jih rešujejo”.

Vprašanje kreativnosti je torej prvovrstno politično vprašanje in je po svoji naravi ozko povezano z vprašanjem znanja; in znanje se pridobiva samo na en način: s študijem. Država je torej tista, ki mora razumeti, da je znanje preživetveno vprašanje za posamezno državo in prav tako Unijo v celoti. Slovenci in drugi Slovani, ki, tako kot preostali, še niso ničesar prispevali, moramo torej takoj začeti vlagati v svoje znanje, ker ga bomo krvavo potrebovali.

Dialog slovanskih držav

Morda bi bilo potrebno, da slovanske države vprašanju ustvarjalnosti za skupno življenje v Evropi posvetijo kakšen skupen premislek. Tak premislek bi bil potreben na ravni držav zato, ker so države, kljub vsej nad- in transnacionalnosti, še vedno najbolj pomemben porok za nacionalni razvoj in subjekt mednarodnih odnosov. Po 11. septembru 2002 še toliko bolj. Pomen države se torej ne zmanjšuje, pred njo so samo nove naloge, ki jih države lažje rešujejo skupaj kot pa posamič.

Gre torej za naš slovanski prispevek. Slovani namreč v EU ne morejo prinesiti samo svojo kulturo v ožjem smislu (različno umetnost) in ne morejo prispevati samo k razvoju te. Kultura je, kot rečeno, način, kako ravnamo drug z drugim, in pri tem Slovani precej zaostajamo. Slovani bomo morali, če hočemo položiti politični izpit, prispevati k razvoju evropske (zahodne) civilizacije, ki je trenutno najboljša na svetu, pa tudi najzapletenejša.

Evropa je najzapletenejša in najzahtevnejša civilizacija na svetu zato, ker nas izkušnja uči, da ni mogoče ustvariti samo ene evropske nacije. Zato tudi ni možno, da bi pri reševanju vseh evropskih problemov prevladala samo ena kultura ali en jezik (npr. angleški).

Vendar to ni vse, saj Evropska unija pričakuje intelektualni (civilizacijski) prispevek vseh članic, pri čemer pa vsaki članici prepušča odgovornost za lasten razvoj. V prihodnje bo zato še bolj poudarjena dolžnost vsake nacionalne države, da vlaga v lastno pamet in s tem tudi v razvoj lastnega jezika.

Priložnost

Evropa je intelektualna priložnost za Slovence in vse Slovane. Slovani morajo najprej nadoknaditi svoje mišljenjske in organizacijske zaostanke in nato nekaj prispevati k sožitju različnih kultur v združeni Evropi. Slovenska nacionalna identiteta in identiteta Slovanov torej ni samo izbor nacionalnih jezikov in kultur, ampak se od vseh pričakuje civilizacijski prispevek na vseh področjih skupnega življenja.

Kakšno novo vsebino bodo Slovani dodali skupnim evropskim vrednotam in praksam? Samo kreativnost v dobro skupnosti je lahko nova, torej dodana vrednost. Samo če bodo Slovani kreativni, bodo legitimni in se bo pozneje reklo, da je ustvarjalnost tista vrednota, zaradi katere so bili upravičeno sprejeti v zahodno družino držav. Sicer bomo samo statisti.

Za nas Slovence velja enako kot za preostale Slovane. Slovenska identiteta v Evropi bo pravzaprav ocena drugih, kaj zares zmoremo. Če Slovenija ne bo ničesar prispevala, potem v očeh drugih držav njen obstoj ne bo več smiseln. Suverenost, pravzaprav upravičenost obstoja, bomo ohranili, če si jo bomo prigarali. Evropska unija je samo naklonjena priložnost, polna velikih problemov.

Slovenska nacionalna identiteta torej ne bo sestavljena samo iz jezika in kulture, ampak bomo morali prispevati na vseh področjih skupnega življenja. Zato moramo najprej biti gotovi v svojem jeziku in v tem jeziku razumeti vse evropske procese.

Prihodnost

Kaj čaka nas Evropejce? Bojni klic velikega razsvetljenca Immanuella Kanta: *sapere aude!* – upajte si! – ostaja maksima, ki jo je treba samo malo posodobiti. Evropa si mora upati postaviti drzne in visoke cilje, ki morajo biti zapisani v Evropski ustavi.

Prvi cilj je povezan z vrednotami. Vrednote niso nič drugega kot kamni, po katerih hodimo na poti k uresničitvi določenih ciljev; vrednote so torej opore, ki nam v kritičnih trenutkih omogočajo, da se odločamo tako ali drugače. Najprej bo potrebno skupno ohranjati in razvijati tisto edinstveno in čudežno formulo Evrope, ki je, od zgodovinske pomiritve med Francijo in Nemčijo, ustvarila razmere, da lahko vsak s svojo tradicijo sobiva z drugim in s tem ne samo ohranja, ampak krepi svojo identiteto ter ustvarja tisto vrsto evropske komunitarne identitete, ki postavlja sodelovanje pred tekmovanje. To pomeni, da se spreminja razumevanje zahodnega koncepta uspeha. Uspeh ni samo

individualna, ampak skupna evropska zadeva. Tudi svoboda je skupna zadeva, saj nisem svoboden, če niso svobodni tudi drugi, in nisem uspešen, če niso uspešni tudi drugi.

Drugi cilj je povezan z institucijami. Demokracijo je potrebno razumeti kot tehnologijo svobode za vse državljane in države EU. Na eni strani gre torej za tisti kozmopolitizem, ki temelji na evropskem državljanu, večinskem odločanju, neodtujljivih pravicah in evropski kulturi (zahodni civilizaciji); na drugi strani pa komunitarizem, ki izhaja iz predpostavke, da države ostajajo temeljni steber demokratičnega odločanja, pomeni konsenzualno odločanje in kulturni pluralizem. Nova evropska demokracija se bo – s slovanskimi in drugimi prišleki – napolnila z novimi vsebinami in oblikami.

Tem potrebam bodo morale zadostiti nove evropske institucije; demokracija kot tista evrostruktura, ki bo zagotavljala posameznikom in državam neposredno ali posredno enakopravno udeležbo v procesu sprejemanja odločitev ali vladanja na evropski ravni. Evrodemokracija torej pomeni delovanje norm svobode s pomočjo evroinstitucij, ki so jim kompatibilne nacionalne demokratične institucije.

Tretji cilj ni nič manj ambiciozen. Gre za pomembno vlogo Evrope v svetu, ki potrebuje vrednostni sistem, mir, spravo, napredek in pravico. To vlogo lahko smiselno odigra samo skupaj z ZDA; samo močna Evropa bo prepričljiv partner ZDA. Prejšnje stoletje so zaznamovale tekmiške ideologije; v 21. stoletju pa napovedujejo tekmovalnost – spopad – kultur ali civilizacij. Obvladovanje oz. upravljanje medkulturnih razlik, dejansko pa upravljanje oboroženih civilizacij – zahodne, islamske, kitajske, indijske – bo temeljni problem tega stoletja.

Globalizacija je trk ekspanzivnih zahodnih vrednot in institucij z nezahodnimi, ki jih te razumejo kot nasilje. Globalizacija – ekspanzija zahoda – samo izostruje ksenofobično zahodno tezo o neprimerljivosti različnih kultur in kolonizatorsko prakso evropske moderne, ki je sebe razumela kot univerzalno usodo celotnega sveta. V tem smislu je terorizem samo napoved razžaljenih, revnih, bednih, kužnih, da bodo poznejše sovražnosti še bolj razdiralne.

Bistveno je, da se razširjena Evropska unija nauči živeti, to je odločati in reagirati, skupaj v ekonomskih, socialnih, političnih in vojaških zadevah. Vsaka država mora v evropsko zgradbo dodajati svojo opeko in malto, ki so nujne za stabilnost – smiselnost – celotne stavbe. Vse to ustvarja evropsko identiteto, ki ni samo seštevek posamičnega, ampak ustvarja skupno zahodno civilizacijo.